

Duaal leren: kansen en uitdagingen voor kwetsbare jongeren in grootsteden¹

Rut Van Caudenberg, Ward Nouwen, Annemie Struyf en Noel Clycq

1. Inleiding

Het terugdringen van vroegtijdig schoolverlaten (VSV) is zowel op het Europese als het Vlaamse niveau een belangrijke beleidsprioriteit (Europese Commissie, 2011; Crevits, Vandeuren, & Muyters, 2015). De prominente plaats van het terugdringen van VSV in het onderwijsbeleid wordt doorgaans gerechtvaardigd door de nadelige effecten op zowel de toekomstmogelijkheden van individuen als op de samenleving in het algemeen. Persoonlijke kosten omvatten een hoger risico op werkloosheid, armoede en sociale uitsluiting. Tot de maatschappelijke kosten behoren onder meer hogere kosten van sociale uitkeringen en een beroepsbevolking die niet over de juiste vaardigheden beschikt en dus over minder economisch concurrentievermogen (Araújo, Magallanes, Rocha, & Macedo, 2014; Nicaise, 2012). Het fenomeen VSV laat in Vlaanderen nog steeds zijn twee gezichten zien. Aan de ene kant is Vlaanderen erin geslaagd om de beleidsdoelstelling van de Europese Commissie omtrent het verlagen van het VSV-aandeel tot minder dan 10% te behalen.² Aan de andere kant toont een meer gedetailleerde lezing van de cijfers aan dat het fenomeen nog steeds erg ongelijk verspreid is en het zich voornamelijk manifesteert in het (deeltijds) beroepsonderwijs en in de centrumsteden. Zo tonen cijfers van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming (2019) aan dat, voor het schooljaar 2016-2017, het VSV-percentage in Antwerpen, Gent en in het Nederlandstalige onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest met respectievelijk 21,5%, 15,6% en 16,9% nog ver boven de beoogde doelstelling van 10% ligt.

Bovendien verlaat 17% van de leerlingen in het beroepsonderwijs de schoolbanken zonder onderwijskwalificatie terwijl dat het geval is voor slechts 2,4% van de leerlingen in het algemeen secundair onderwijs. In het oorspronkelijke stelsel van leren en werken (deeltijds beroepsonderwijs (DBSO) en Syntra Leertijd) loopt het VSV-aandeel zelfs op tot meer dan 50% van de uitstroom. Die hardnekkigheid manifesteert zich ook op andere dimensies. Ondanks verschillende gerichte actieplannen lopen namelijk nog steeds dezelfde kansengroepen (d.w.z. leerlingen met een laagopgeleide moeder, een andere thuistaal dan het Nederlands, een schooltoelage en/of uit een buurt met veel leerlingen met schoolse vertraging) een hoger risico om vroegtijdig de school te verlaten dan hun meer kansrijke leeftijdsgenoten (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, 2019).

Die vaststellingen zetten Vlaamse beleidsmakers ertoe aan een actieplan te ontwikkelen in de strijd tegen schooluitval (Crevits, Vandeurzen, & Muyters, 2015). Het terugdringen van ongekwalificeerde uitstroom en (jeugd)werkloosheid behoort daarnaast ook tot de centrale doelstellingen van het nieuwe systeem van duaal leren dat sinds september 2016 gefaseerd uitgerold werd in het Vlaamse secundair onderwijs. Daarnaast was het voor de beleidsmakers een betrachting om met het nieuwe duale stelsel het bestaande stelsel van leren en werken op te waarderen (Vlaamse Regering, 2015).

Internationaal en Vlaams onderzoek toont het potentieel van het (nieuwe) duale stelsel aan om het leerpotentieel en de leermotivatatie van jongeren te versterken en hun initiële arbeidsmarktkansen te verhogen (Nouwen, Struyf, & Clycq, 2020; Parey, 2016; Riphahn & Zibrowius, 2016; Tobback, Verhaest, & Baert, 2020; Verhaest, Baert, De Rick, De Witte, e.a., 2018). Tegelijkertijd wijst evaluatieonderzoek van de proeftuinen duaal leren (Schoolbank op de Werkplek) op verscheidene uitdagingen binnen het nieuwe duale stelsel, zoals de afstemming van wat op school en op de werkplek wordt geleerd, het voorzien van voldoende kwalitatieve werkplekken, twijfels over de doorstroomkansen naar het hoger onderwijs en de toegankelijkheid van het duale stelsel voor kwetsbare groepen van leerlingen (Nouwen, e.a., 2020). In deze bijdrage zoomen we specifiek in op die laatste uitdaging door te focussen op zowel kansen als uitdagingen van duaal leren voor kwetsbare jongeren binnen de grootstedelijke context van Antwerpen, Gent en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

Op basis van focusgroepgesprekken met leerlingen in alternerende opleidingen (leerlingen in duaal leren en het deeltijds beroepsonderwijs) in centra voor deeltijds onderwijs (CDO) en met lokale actoren binnen de domeinen onderwijs en arbeidsmarkt in de drie bovenvermelde grootsteden, belichten we hoe er vanuit de doelgroep en lokale actoren gekeken wordt naar de mogelijke uitdagingen en kansen van duaal leren, specifiek met het oog op het terugdringen van voortijdig schoolverlaten en het verhogen van hun kansen op de arbeidsmarkt. Voor we ingaan op de resultaten, beschrijven we eerst kort de bredere context waarin het nieuwe systeem van duaal leren werd ontwikkeld en belichten we enkele cijfers omtrent jeugdwerkloosheid en vroegtijdig schoolverlaten in de drie steden waarin onze studie zich situeert.

2. Duaal leren vanuit een Europees en Vlaams beleidsperspectief: een situatieschets

Beroepsgericht onderwijs en vorming is meer en meer centraal komen te staan in de strategieën van de Europese Commissie om vroegtijdig schoolverlaten en jeugdwerkloosheid aan te pakken (Europese Commissie, 2015). Een adviesrapport van Cedefop (2016) gaf aan dat de strategieën van de lidstaten om vroegtijdig schoolverlaten te ver-

minderen speciale aandacht moeten hebben voor het voorkomen van dit fenomeen in het beroepsonderwijs evenals voor het compenseren van vroegtijdig schoolverlaten in het algemeen secundair onderwijs door het aantrekken, behouden en re-integreren van leerlingen via beroepsonderwijs. Landen met een hoger aandeel inschrijvingen in beroepsonderwijs hebben doorgaans lagere VSV-cijfers. Negatieve schoolse ervaringen en schoolmoeheid zijn belangrijke factoren die jonge mensen ertoe aanzetten om vroegtijdig het onderwijs te verlaten. Beroepsonderwijs zou die leerlingen alternatieve leerinhouden en -methoden kunnen bieden die aantrekkelijker zijn voor jongeren bij wie academisch gericht onderwijs minder aanspreekt. Tegelijkertijd rapporteert de vergelijkende studie van Cedefop (2016) landelijke verschillen in uitvalpercentages tussen soorten beroepsonderwijs en sectoren of beroepscategorieën. Deze worden toegeschreven aan verschillen in de aantrekkelijkheid van beroepsonderwijs, die worden gelinkt met kenmerken zoals kansen op tewerkstelling, loonniveaus of het maatschappelijke imago van het beroep waarvoor de leerling wordt opgeleid. Meer prestigieuze beroeps- (en technische) opleidingen, die vaak een studentenpopulatie met hogere motivatie- en prestatieniveaus aantrekken, hebben doorgaans een lager VSV-aandeel dan de opleidingen die als laatste redmiddel worden beschouwd.

Daarnaast beroept het bovenstaande rapport zich op een deskstudie van wetenschappelijke bronnen die onder meer uitwijzen dat werkplekleren positieve effecten kan hebben op de motivatie en de ontwikkeling van een positieve professionele identiteit, wat uitsluitend bijdraagt tot een hogere retentie. Toch zien we in veel landen net hogere niveaus van schooluitval in beroepsopleidingen waarin leren en werken worden gecombineerd. Opnieuw kan dat verschil minstens deels worden toegeschreven aan een selectie-effect waarin zulke beroepsgerichte opleidingen meer leerlingen aantrekken die vanwege hun sociodemografische en schoolloopbaanachtergrond meer risico lopen om vroegtijdig het onderwijs te verlaten. De doeltreffendheid van werkplekleren wordt daardoor niet in twijfel getrokken, maar het rapport pleit er wel voor om de effectiviteit ervan – bijvoorbeeld voor wat de bestrijding van VSV en jeugdwerkloosheid betreft – te versterken door ondersteunende maatregelen te nemen die gericht zijn op de behoeften van leerlingen die het risico lopen uit te vallen (Cedefop, 2016).

Een beroepsgerichte opleiding moet zo een volwaardig en aantrekkelijk alternatief bieden voor jongeren die moeilijk aansluiting vinden bij meer academisch georiënteerd (secundair) onderwijs. Werkplekleren wordt in de beleidsstrategie van de Europese Commissie dan ook als een belangrijk aspect beschouwd voor het terugdringen van jeugdwerkloosheid. Voor de beleidsperiode 2015-2020 is een van de belangrijkste prioriteiten van de Europese Commissie op het gebied van beroepsonderwijs dan ook het bevorderen van leerwegen met werkplekleren

**Een beroepsgerichte opleiding
moet een volwaardig en
aantrekkelijk alternatief
bieden voor jongeren
die moeilijk aansluiting
vinden bij meer academisch
georiënteerd onderwijs.**

in al zijn vormen, maar met nadruk op leertrajecten die schools en werkplekleren combineren (Europese Commissie, 2015).

Zoals hierboven al werd aangehaald, krijgt werkplekleren, ondanks de beleidsaandacht vanuit de Europese Commissie, op erg uiteenlopende manieren een plek in het beroepsonderwijs van de lidstaten. Het Vlaamse beroepsonderwijs is van oudsher overwegend schoolgericht, vaak gecombineerd met korte stages binnen een onderneming (Europese Commissie, 2015). Om tegemoet te komen aan de Europese en Vlaamse beleidsaandacht voor werkplekleren (zie bv. SERV, 2013), vermeldde het Vlaamse Regeerakkoord voor de periode 2014-2019 de doelstelling om een nieuw geïntegreerd duaal stelsel van leren en werken te creëren dat beleidsmatig en maatschappelijk als gelijkwaardig wordt beschouwd aan andere vormen van secundair onderwijs. Met de implementatie van het nieuwe duale stelsel werd zo een hervorming van het stelsel van leren en werken beoogd. Het Decreet Leren en Werken, dat in 2008 in voege trad, stelde de realisatie van een voltijds engagement als centrale doelstelling voor elke leerling binnen het stelsel.³ Een voltijds engagement binnen een leertraject op maat moest leiden tot een kwalificatie. Voor de schoolse component kunnen de leerlingen uitsluitend terecht in centra voor deeltijds onderwijs (voor het DBSO) en Syntra-campussen (voor de leertijd). Naast de duurtijd van de schoolcomponent, respectievelijk twee en één dag(en) campusleren, is het belangrijkste verschil tussen de twee types van bestaande alternerende opleidingen de werkplekcomponent. Die werkplekcomponent bestaat in het deeltijds beroepsonderwijs uit de trajecten arbeidsdeelname in het normaal economisch circuit (NEC) of het volgen van een brugproject of een voortraject.⁴ Het persoonlijk ontwikkelingstraject (POT) kan daarnaast één of beide componenten vervangen.⁵ De Syntra-leertijd is selectiever, in de zin dat arbeidsdeelname – eventueel na het doorlopen van een voortraject – een voorwaarde is om ingeschreven te worden.

Een aantal knelpunten zorgden ervoor dat een hervorming van dit bestaande stelsel van leren en werken zich aandiende. Het betrof onder meer:⁶

- Het voltijds engagement wordt voor een grote groep in het DBSO niet gerealiseerd en voor een groot en stijgend aandeel leerlingen wordt geen werkplek (NEC) gevonden.
- Hoewel er via het stelsel leren en werken een stijging heeft plaatsgevonden van behaalde kwalificaties, is het niveau van vroegtijdig schoolverlaten nog steeds fors hoger dan voor de andere onderwijsvormen.
- In het watervalproces dat het Vlaamse onderwijs kenmerkt, wordt het stelsel leren en werken vaak beschouwd als een (laatste) alternatief voor voltijds secundair onderwijs, wat de maatschappelijk appreciatie voor het stelsel in het gedrang brengt en betekent dat jongeren vaak geen intrinsiek gemotiveerde keuze maken voor een opleiding binnen dit stelsel.

Mede in reactie op deze knelpunten werkte de Vlaamse regering in twee opeenvolgende conceptnota's de initiële beleidsintenties voor het nieuwe duale stelsel uit. De ambitie die vooropstelt dat duaal leren beleidsmatig en maatschappelijk als gelijkwaardig (zou)

moet(en) worden beschouwd met andere vormen van secundair onderwijs, uit zich onder meer in het feit dat duale opleidingen ook door voltijdse scholen kunnen worden aangeboden en de duale leervorm zich niet langer beperkt tot opleidingen in het beroepsonderwijs. Daarnaast beoogde de Vlaamse regering met het nieuwe duale stelsel ook het hoge percentage van vroegtijdig schoolverlaten in het beroepsonderwijs te verminderen door een volwaardig kwalificerend alternatief leertraject aan te bieden voor leerlingen met een lage schoolse betrokkenheid (Nouwen, Orozco, Clycq, & Timmerman, 2017). De beleidshervorming was er onder meer op gericht om meer studenten toegang te bieden tot alternerende opleidingen door ze niet langer enkel aan te bieden binnen centra voor deeltijds onderwijs en Syntra-campusen. Bij wijze van proefproject konden vanaf september 2016 de eerste aanbieders duale opleidingen inrichten. Die proeftuinen werden geleidelijk uitgebreid naar meer scholen en studierichtingen tot de officiële implementatie vanaf september 2019. De Vlaamse regering voorzag oorspronkelijk verschillende toekomstscenario's voor de verhouding tussen het bestaande stelsel van leren en werken en het nieuwe duale leren (Vlaamse Regering, 2015). In een recente tussenkomst in de Commissie Onderwijs van het Vlaams Parlement gaf huidig minister van Onderwijs en Vorming Ben Weyts aan de geplande inkanteling van leren en werken in duaal leren te willen voortzetten, met ondersteunende maatregelen (Vlaams Parlement, 2020). We komen hierop terug in het besluit en de beleidsaanbevelingen.

3. Jeugdwerkloosheid en vroegtijdig schoolverlaten in grootsteden

Uit een analyse van beschikbaar cijfermateriaal in bestaande databanken en onderzoek over jeugdwerkloosheid, vroegtijdig schoolverlaten en de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt in Antwerpen, Gent en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest blijkt dat elk van de drie gebieden te kampen heeft met een hoge jeugdwerkloosheidsgraad (Nouwen, Van Caudenberg, & Winnelinckx, 2018). In 2016 bedroeg die respectievelijk 28%, 26% en 36%. Ondanks de sterke beleidsaandacht bleef de jeugdwerkloosheidsgraad in de steden Antwerpen en Gent gedurende de afgelopen jaren bovendien redelijk stabiel. De jeugdwerkloosheidsgraad in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest daalde echter gedurende de afgelopen jaren. Bovendien, en zoals we al aangaven, blijft vroegtijdig schoolverlaten sterk geconcentreerd binnen de grootstedelijke gebieden, waar het percentage van vroegtijdige schoolverlaters tot dubbel zo hoog ligt als dat van het totale Vlaamse onderwijs. Voor wat de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt betreft, wees de beschikbare informatie uit dat er zich in het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest erg gelijkaardige knelpunten stellen op de arbeidsmarkt. In beide gewesten is er een tekort aan arbeidskrachten in de middelgeschoolde beroepsprofielen in STEM-sectoren en de zorg. Over het algemeen kan uit de jaarlijkse schoolverlatersstudie van VDAB (2019) worden geconcludeerd dat voor middelgeschoolde schoolverlaters een duale opleiding die inzet op werkplekleren binnen het normaal economisch circuit en op het behalen van een volwaardige onderwijskwalificatie, de beste garanties biedt op een

vlotte doorstroom. Deze cijfers lijken zo op het eerst gezicht de gevolgde beleidsstrategie van de nieuwe duale leerweg te ondersteunen. We onderzoeken in dit hoofdstuk of deze duale leerweg daadwerkelijk voldoende kansen biedt voor kwetsbare jongeren in grootsteden.

4. Data en methode

In dit hoofdstuk baseren we ons op data die verzameld werden in het kader van een kwalitatief onderzoek naar de implementatie van duaal leren in de steden Antwerpen, Gent en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (Nouwen, e.a., 2018; Van Caudenberg & Nouwen, 2019). Dit onderzoek vond plaats in de context van een door Syntra Vlaanderen gecoördineerd en ESF-gefinancierd project over duaal leren als hefboom voor werkgelegenheid in grootsteden. In deze bijdrage spitsen we ons toe op de kansen, maar ook de uitdagingen die duaal leren in de bovengenoemde steden met zich meebrengt, met name voor kwetsbare leerlingen die vandaag vaak – na negatieve ervaringen in het reguliere voltijds secundair onderwijs – in het deeltijds beroepsonderwijs terechtkomen. Aangezien onderwijs een bevoegdheid is van de gemeenschappen en de focus in dit onderzoek met name lag op duaal leren binnen het Vlaamse onderwijs, beperkten we ons in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest tot het Nederlandstalige onderwijs.

Om data te verzamelen werd geopteerd voor focusgroepgesprekken. Die gesprekken dienen met name om opvattingen, percepties en ervaringen van specifieke groepen te identificeren waarbij de groepscontext het toelaat om binnen één sessie diverse informatie te verzamelen (Hennink, 2007). Gezien het exploratieve karakter van het onderzoek waren we er niet op uit om een volledig of representatief beeld te krijgen van individuele standpunten en ervaringen, maar probeerden we om inzicht te krijgen in de opportuniteiten alsook de moeilijkheden en pijnpunten van alternerend leren vanuit het oogpunt van enkele specifieke – hieronder vermelde – groepen. De methode van focusgroepgesprekken liet ons dan ook toe om aan de hand van een relatief beperkt aantal gesprekken diepere en bredere informatie te verzamelen dan meer klassiek surveyonderzoek of individuele interviews toelaten. Bovendien liet deze methode ook toe om de groepsdynamiek naar boven te halen en de deelnemers in een gesprekscontext samen betekenis te laten ontwikkelen over de opportuniteiten en bedreigingen van alternerend leren door uitwisseling van hun individuele ervaringen en percepties daarover.

De dataverzameling bestond uit twee fasen, waarbij in een eerste fase in december 2017 in de drie stedelijke contexten rondetafelgesprekken georganiseerd werden met vertegenwoordigers van onderwijs- en vormingsverstrekkers, werkgevers- en sectorale organisaties, de gewestelijke arbeidsbemiddelingsdiensten VDAB en Actiris, en lokale beleidsactoren van in totaal 43 organisaties. Om een zicht te krijgen op de ervaringen van jongeren in alternerende opleidingen werden in een tweede fase in de loop van ja-

nuari en februari 2019 in dezelfde drie steden 48 jongeren uit verschillende opleidingen in diverse centra voor deeltijds onderwijs bevestigd tijdens negen focusgroepgesprekken (drie in Antwerpen, vier in Gent en twee in Brussel). Leerlingen in duale opleidingen binnen het voltijds secundair onderwijs en leerlingen in duale opleidingen of in de leertijd binnen Syntra Vlaanderen werden niet bevestigd.

Om de jongeren te rekruteren identificeerden we in eerste instantie centra voor deeltijds onderwijs in Antwerpen, Gent en Brussel waar opleidingen zowel binnen het traditionele DBSO als binnen het nieuwe systeem van duaal leren werden aangeboden. Dat liet ons toe om binnen eenzelfde school en soort opleiding zowel leerlingen in duaal leren als leerlingen in de DBSO-variant te bevesten. Er werden in totaal vier centra geselecteerd (één in Antwerpen, één in Gent en twee in Brussel). De focusgroepgesprekken werden georganiseerd met behulp van het schoolpersoneel en vonden plaats binnen de reguliere schooluren. We opteerden ervoor om de bestaande klasgroepen zoveel mogelijk te respecteren waardoor de gesprekken varieerden in grootte en samenstelling.

De 48 bevestigde jongeren kwamen uit de opleidingen logistiek, groenanaanleg en -beheer, zorgkundige, onderhoudsmechanica auto, lassen, kinderbegeleiding, brood en banketbakker, haarverzorging, hulpkok en elektriciteit. 17 jongeren zaten in een duale opleiding en 31 in een gelijkaardige opleiding in het DBSO. Waar een werkplek hebben die aansluit bij de opleiding een voorwaarde is om in te stappen in duaal leren, is dat voor het DBSO niet het geval. Deze laatste groep leerlingen bestond dan ook zowel uit leerlingen met (N = 14) en zonder (N = 17) werkplek. De meerderheid van de bevestigde jongeren waren jongens (N = 29) en meerderjarig (N = 38). Negentien leerlingen hadden een eerste generatie migratieachtergrond en drie een tweede generatie migratieachtergrond waarbij beide ouders buiten België waren geboren. Bij zes leerlingen was een van beide ouders buiten België geboren en twintig leerlingen, ten slotte, hadden geen migratieachtergrond.

De rondetafelgesprekken en focusgroepgesprekken duurden anderhalf tot twee uur bij de stakeholders uit de onderwijs- en werkgeverssector en ongeveer één lesuur bij de jongeren. Alle gesprekken werden gefaciliteerd aan de hand van een topiclijst. Bij de gesprekken met de stakeholders uit de onderwijs- en werkgeverssector waren dit de belangrijkste thema's: kansen en uitdagingen voor ondernemingen in grootsteden, kansen en uitdagingen voor jongeren in grootsteden, en de bestaande expertise en rollen van lokale actoren en mogelijkheden voor verdere samenwerking. Bij de gesprekken met de jongeren werd er gepolst naar de kennis van duaal leren en de plek ervan binnen het onderwijslandschap, de kansen en uitdagingen van duaal leren en altemnerend leren meer algemeen (o.a. ervaring met (zoektocht naar) werkplek en werkplekieren) en meer specifiek de aspiraties en toekomstplannen van de jongeren.

Alle gesprekken werden opgenomen en vervolgens getranscribeerd en thematisch geanalyseerd met behulp van NVivo11, een softwareprogramma voor kwalitatieve dataanalyse. Voor de analyses werd gebruik gemaakt van een codeboom die de structuur en thema's van de topiclijsten volgde. Net als bij de dataverzameling gebeurde de analyse

in twee fasen waarbij in een eerste fase de gesprekken met stakeholders uit het onderwijsveld en de werkgeverssector werden geanalyseerd en vervolgens in een tweede fase de gesprekken met de jongeren (voor meer informatie zie respectievelijk Nouwen, e.a., 2018 en Van Caudenberg & Nouwen, 2019).

5. Resultaten

5.1 Kansen

Uit de gesprekken met de stakeholders uit de onderwijs- en werkgeverssector en met de jongeren zelf, blijkt dat al deze betrokkenen enkele belangrijke opportuniteiten zien

Voor de jongeren blijft het behalen van een onderwijskwalificatie vaak erg belangrijk.

in alternerende opleidingen. Voor de bevroagde jongeren blijft, los van hun – vaak moeilijke – individuele onderwijs-trajecten of eerdere schoolervaringen, het behalen van een onderwijskwalificatie vaak erg belangrijk. Om uiteenlopende redenen werkte het reguliere voltijds onderwijs echter niet (meer) voor hen.

In die zin beschouwen ze het systeem van alternerend leren als een alternatieve piste naar een diploma en laat deze onderwijsvorm en leercontext hen toe eerdere negatieve schoolervaringen om te buigen. Zo kan deze onderwijsvorm, waarbij de tijd die jongeren moeten spenderen op school verdeeld wordt met tijd die ze kunnen doorbrengen op de werkplek, ervoor zorgen dat er een zekere druk wegvalt. Dat blijkt vooral zo te zijn voor jongeren die zich niet (meer) thuis voelden in het reguliere voltijds onderwijs. Bovendien ervaren de vaak meerderjarige leerlingen dat ze in de centra voor deeltijds onderwijs en op de werkplek omgeven zijn door meer ‘volwassen’ mensen, waardoor ze zich meer op hun plaats voelen.

De actoren uit de onderwijssector spreken in deze context over alternerend leren als een “tweede kans” voor de leerlingen die schoolmoe zijn of geen aansluiting (meer) vinden in het voltijdse regulier secundair onderwijs. In de praktijk gaat het hier vaak om jongeren die de leerplichtgrens van 18 jaar al hebben bereikt, maar door moeilijke schoolloopbanen en schoolse vertraging nog geen onderwijskwalificatie hebben behaald. Ondanks de schoolmoeheid waardoor zij volgens sommige actoren “als het ware bevrijd moeten worden van de school”, ervaren deze actoren ook dat deze jongeren vaak nog steeds graag een diploma willen behalen en dit ondanks het verstrijken van de leerplicht. In die zin zien zij het systeem van alternerend leren waarbij leerlingen niet voltijds op de schoolbanken hoeven te zitten als een relevante piste om deze jongeren toch aan boord van het onderwijs te houden en hen naar een kwalificatie te leiden. Zodoende zou duaal leren toekomstige NEET-situaties (*Not in Education, Employment or Training*) kunnen helpen voorkomen, dat zijn situaties waarbij jongeren niet aan het werk zijn en ook geen onderwijs of training volgen.

Een van de centrale doelstellingen van de beleidsmakers is daarnaast om met alternerend leren een mogelijkheid te creëren om leren op school te combineren met leren op de werkplek. Dat wordt als een belangrijke opportuniteit gezien om relevante werkervaring op te doen en zo beter gepositioneerd op de arbeidsmarkt terecht te komen (Vlaamse Regering, 2015). De jongeren geven inderdaad aan dat ze vinden dat alternerend leren hen beter voorbereidt op “het echte leven” dan voltijds onderwijs en hopen zo dan ook gemakkelijker werk te vinden dan jongeren zonder werkervaring.

Het is hier dat je je realiseert: zo gaat dat in de toekomst zijn, zo ga je je moeten aanpassen. En bij voltijds [onderwijs] heb je dat niet, want in voltijds [onderwijs], heb je wel een uurtje praktijk op een dag, maar je werkt daar niet, dus ja. En hier moet je werk zoeken, moet je contracten ondertekenen, moet je van alles (leerling DBSO met werkplek, 19 jaar).

Vanuit de bevraagde werkgeversorganisaties bevestigt men andere beleidsdoelstellingen van het nieuwe duale stelsel, met name de kans om via alternerend leren de kloof tussen onderwijs en de beroepspraktijk te versmallen, zowel voor wat het invullen van openstaande vacatures betreft als de aansluiting tussen de gevraagde en aangeboden competenties op de arbeidsmarkt (Vlaamse Regering, 2015). Ze achten het hierbij echter noodzakelijk voldoende aandacht te hebben voor de kansen die alternerend leren kan bieden aan jongeren die niet noodzakelijk een moeilijke schoolloopbaan hebben of schoolmoe zijn, en die vanuit een positieve keuze competenties willen leren op de werkvloer.

Een belangrijke succesvoorwaarde voor duaal leren is dat we het niet alleen richten naar probleemjongeren, schoolverlaters. Het gaat vooral om mensen die willen werken, eerder dan om mensen die schoolmoe zijn (vertegenwoordiger werkgeverssector).

Stakeholders uit de centra voor deeltijds onderwijs en schoolexterne begeleiding uiten anderzijds bezorgdheid over het nieuwe stelsel van duaal leren waarbij voornamelijk gemikt zou worden op ‘sterke profielen’. Ze betwijfelen of dat een oplossing biedt voor de veelal kwetsbare leerlingen die vandaag in grote mate terechtkomen in het deeltijds beroepsonderwijs. Ze zien dan ook een risico in het feit dat duaal leren een bijkomend segregierend effect zou creëren binnen het onderwijslandschap. In de volgende sectie gaan we wat dieper in op deze en andere uitdagingen, met bedreigingen voor de meest kwetsbare groep van leerlingen.

5.2 Uitdagingen

In Antwerpen, Gent en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bestaat een belangrijk deel van de leerlingenpopulatie in de centra voor deeltijds onderwijs uit zogenaamde ‘anderstalige nieuwkomers’. Het gaat om jongeren die tijdens hun tienerjaren in België zijn toegekomen – als niet-begeleide minderjarigen of samen met hun familie – en na een verplicht traject binnen het onthaalonderwijs voor anderstalige nieuwkomers (OKAN) relatief vaker in het deeltijds beroepsonderwijs terechtkomen. De stakeholders uit het

onderwijsveld zien dat deze jongeren over het algemeen erg geïnteresseerd zijn in het behalen van een beroepskwalificatie om daarna aan de slag te kunnen op de arbeidsmarkt; al is er ook een aanzienlijk deel dat andere ambities heeft en graag verder wil studeren. Voor deze specifieke groep van 'ex-OKAN-leerlingen' vreest men echter dat zij door hun vaak nog beperkte kennis van het Nederlands uit de boot zullen vallen wanneer zij bij hun zoektocht naar een werkplek in een bedrijf tegenover jongeren komen te staan die het Nederlands meer machtig zijn. Een blijvende inzet op taalondersteuning – niet enkel in de schoolcontext, maar ook op de werkplek – wordt dan ook als cruciaal gezien als men met duaal leren ook aan deze groep een kans wil geven. De anderstalige nieuwkomers uit onze studie geven zelf inderdaad aan dat een werkplek vinden – ook binnen het huidige deeltijds beroepsonderwijs – vaak erg moeilijk is voor hen. Dat wordt echter vooral gepercipieerd als een gebrek aan het krijgen van kansen om aan de slag te gaan, eerder dan dat ze hun Nederlandse taalkennis als een drempel ervaren.

Als er niemand [je aanneemt], hoe krijg je [dan] die ervaring? Thuisblijven en de ervaring komt? Je moet met iets beginnen. *Somewhere, you know?* Maar die mensen doen altijd moeilijk. Voor mij is het moeilijk, want als je mij dat werk niet geeft, hoe kan ik de ervaring dan opdoen? (...) Dus [het zijn] altijd die mensen [die het obstakel zijn], niet het Nederlands. Op sommige werkplaatsen is dat Nederlands niet zo belangrijk. Soms kan je Engels praten (leerling DBSO zonder werkplek, 24 jaar, 9 jaar in België).

De mogelijkheid om soms een andere taal dan het Nederlands te gebruiken op de werkplek waar deze leerling naar verwijst, werd ook door andere jongeren aangehaald. Wanneer de jongeren wel aan een werkplek geraken, merken zowel anderstalige nieuwkomers als jongeren met een minder recente migratieachtergrond op dat zij op de werkvloer hun taalkapitaal kunnen inzetten en gemakkelijk switchen tussen de verschillende talen die zij spreken.

- R: Ik en mijn baas, wij spreken alle talen gemengd. Engels, Frans, Nederlands, Thaise woorden, Turkse woorden, dus alles is gemengd. (...)
- I: En met de klanten?
- R: Meestal Frans, of Nederlands (leerling duaal, 19 jaar, 15 jaar in België).

Zoals dit citaat illustreert, kan de werkplek een plaats van *translanguaging* (García & Wei, 2014) zijn, waarbij de jongeren de verschillende talen die zij spreken, aanwenden en integreren in hun communicatie, afhankelijk van de specifieke context en met wie zij spreken (bv. de 'baas' versus 'klanten'). Ook een andere leerling (22 jaar, 5 jaar in België) die aan de slag was op een Brusselse werkplek legde ons bijvoorbeeld uit dat het zorgpersoneel met wie zij op de werkvloer stond voornamelijk Frans sprak eerder dan Nederlands. Aangezien ze zelf het Frans onvoldoende machtig was en ze enkele collega's "van haar land" had, sprak ze met die collega's soms Swahili, ook om werkgerelateerde zaken te bespreken:

(...) op mijn werk spreken alleen de hoofdverpleegster en de directeur de twee talen [Nederlands en Frans], maar de normale begeleiding spreekt alleen Frans. Dus soms spreken ze Swahili [met mij], dat is goed.

In zulke contexten kunnen deze 'anderstalige' jongeren met andere woorden niet enkel het Nederlands, maar ook de verschillende andere talen die zij spreken, aanwenden in hun leerproces. In die zin sluiten deze meertalige werkplekken veel meer aan bij de meertalige sociale realiteit waarin deze jongeren leven dan de eentalige schoolcontext waar de thuishalen van de jongeren veelal geen plek krijgen; wat kan bijdragen tot gevoelens van uitsluiting en *disengagement* (Van Caudenberg, Clycq, & Timmerman, 2020).

Bovenstaand citaat toont bovendien de complexe Brusselse context aan waar Frans de meest gebruikte voertaal is op de werkplek, wat voor een extra drempel kan zorgen voor nieuwkomers die naar het Nederlandstalige onderwijs gaan. Men probeert dat soms te omzeilen door voor deze jongeren werkplekken te zoeken in nabijgelegen Vlaamse randgemeenten en steden. Maar daardoor dreigen de jongeren op moeilijkere bereikbare werkplekken terecht te komen dan wanneer zij binnen Brussel aan de slag kunnen. In die zin is niet enkel taalondersteuning voor Nederlands, maar ook voldoende aandacht voor Frans belangrijk om hun kansen te bieden in de stad waar ze wonen. Deze jongeren merken zelf ook op dat kennis van het Frans noodzakelijk is in Brussel. "Als je in Brussel woont, moet je echt wel Frans kunnen, anders gaat het niet lukken," benadrukte een leerling (21 jaar, 5 jaar in België).

Naast dergelijke specifieke uitdagingen voor deze groep van anderstalige nieuwkomers, kan ook de financiële thuissituatie van jongeren voor extra obstakels zorgen. Zo is men vanuit het onderwijsveld enigszins bezorgd dat de leervergoeding die de meeste leerlingen binnen het stelsel van duaal leren ontvangen weinig ruimte biedt tot financiële onafhankelijkheid. Zo bedraagt de leervergoeding bij een Overeenkomst Alternierende Opleidingen tussen 462,30 en 549,90 euro per maand. Dat is veel minder dan het loon dat men met een deeltijdse arbeidsovereenkomst kan verdienen, wat voor de recente invoering van de nieuwe overeenkomsten alternierende opleidingen veel meer gebruikelijk was binnen het deeltijds beroepsonderwijs. Met de recentste staatshervorming verschoof de bevoegdheid voor alternierende overeenkomsten (voorheen veelal ondergebracht in het statuut voor het Industrieel Leerlingenwezen) namelijk naar de deelstaten. De Vlaamse overheid koos er daarbij voor om een Overeenkomst Alternierende Opleidingen onder de maximumgrenzen voor het ontvangen van kinderbijslag te houden. Voor leerlingen die voor hun eigen levensonderhoud instaan, vreest men dat deze lagere leervergoeding een te beperkte financiële incentive is of zelfs een financieel risico inhoudt. Waar voor jongeren van wie de thuissituatie het toelaat dat zij de leervergoeding voor zichzelf kunnen houden de mogelijkheid gecreëerd wordt om te sparen voor later of zaken voor zichzelf te kopen, kan voor andere jongeren het relatief lage bedrag eerder voor financiële stress zorgen. Met name in het geval van zogenaamde 'zij-instromers' die het onderwijs ongekwalificeerd hebben verlaten en niet meer leerplichtig zijn, kan deze eerder beperkte leervergoeding een obstakel

De leervergoeding die de meeste leerlingen binnen het stelsel van duaal leren ontvangen, biedt weinig ruimte tot financiële onafhankelijkheid.

zijn, eerder dan dat die hen motiveert om de stap naar een duale opleiding te zetten. Onderwijsverstrekkers en stakeholders uit schoolexterne begeleiding stellen vast dat er bij deze jongeren vaak sprake is van een grote arbeidsbereidheid. Maar ze beschikken vaak over weinig financiële middelen en zijn soms afhankelijk van een leefloon van het OCMW. Door de gedecentraliseerde OCMW-regelgeving en het gebrek aan een uniforme regeling wat de cumulatie van de leervergoeding met een leefloon betreft, is het aan het lokale OCMW om te bepalen of de leervergoeding al dan niet als inkomst wordt gezien en bijgevolg invloed heeft op het leefloon. Wanneer deze jongeren het recht op een leefloon (deels) verliezen, blijkt dat weinig motiverend te werken voor deze groep. “Als er buiten de uitkering iets zou bijkomen omdat men de stap gezet heeft om een opleiding te volgen, dan zouden we weer op het juiste spoor zijn”, zo merkte een onderwijspartner op. Bovendien kan de ingewikkelde regelgeving voor administratieve problemen en extra stress zorgen wanneer de jongeren besluiten om toch voor een opleiding te gaan.

- R: Ik heb een leervergoeding, maar die wordt uitbetaald door [werkgever], dat is een contract-overeenkomst tussen hen. Het is slechts een bepaald bedrag dat ik krijg.
- I: En dat wordt dan aangevuld door de uitkering?
- R: Klopt. Maar de uitkering is daar nu al lastig over aan het doen: of het wel klopt, of het niet te veel is, of het wel klopt met mijn diploma. Dat ben ik nog altijd aan het uitzoeken nu... Het is nog steeds niet in orde (leerling duaal leren, 22 jaar).

Anderzijds blijkt uit de analyses dat het feit dat deze leervergoeding uitbetaald moet worden door de werkgever sommige actoren zorgen baart. Ook al kunnen ondernemingen die een werkplek aanbieden daar onder bepaalde voorwaarden een financiële incentive voor krijgen in de vorm van een vermindering van de werkgeversbijdrage op de leervergoeding van de jongere ('doelgroepvermindering') en/of op het loon van zijn of haar mentor ('mentorkorting'), ziet men vanuit de werkgeverssector toch een belangrijke valkuil voor de meest kwetsbare leerlingen, aangezien men vreest dat ondernemingen in hen geen financiële middelen zullen willen investeren.

Uiteindelijk gaan de jongeren zelf de dupe worden van het feit dat men vanuit het bedrijf er iets tegenover moet plaatsen. Voor een bedrijf is het al moeilijk genoeg om iemand op te leiden binnen het bedrijf en daar iemand naast te zetten. Ik vrees dat met heel deze opzet opnieuw dezelfde doelgroep uit de boot gaat vallen (vertegenwoordiger werkgeversorganisatie).

Ten slotte is binnen een systeem van duaal leren, waarbij een deel van het leerproces op de werkplek plaatsvindt, een algemene beschikbaarheid van voldoende kwalitatieve werkplekken cruciaal. Daarbij is het van belang dat er een goede aansluiting en voldoende vertrouwen is tussen de onderwijsverstrekkers en de ondernemingen. Een werkplek vinden via het eigen netwerk was voor de jongeren uit onze studie eerder uitzonderlijk. Ze zijn daarvoor dus vooral afhankelijk van de hulp en contacten van de school. Een structureel tekort aan werkplekken voor jongeren uit de centra voor deeltijds onderwijs blijkt daarbij een belangrijk obstakel te zijn. Zo gaven de jongeren aan dat ze tijdens hun zoektocht naar een werkplek ondervinden dat ondernemingen eerder

op zoek zijn naar arbeidskrachten die niet belast zijn door een onderwijscomponent of dat de beschikbare leerwerkplekken al ingenomen waren door onbetaalde stagiairs of door leerlingen duaal leren uit reguliere secundaire scholen. Daardoor krijgen jongeren uit centra voor deeltijds onderwijs het gevoel dat zij minder kans maken op een goede werkplek of noodgedwongen aan de slag moeten op een plek die niet noodzakelijk hun voorkeur draagt.

(...) Overal was het vol omdat er ook een aantal middelbare scholen zijn die meededen (...), dus ik was een paar weken thuis. Bijna eind oktober had ik een plek. Ik wou dat [die specifieke werkplek] niet, maar ik kon niet beslissen of ik daar wou gaan of niet. Ik moet gaan, want ik wil mijn diploma (leerling duaal leren, 22 jaar).

Een belangrijke valkuil binnen het systeem van duaal leren bestaat er dan ook in dat het sterk afhankelijk is van de bereidwilligheid van werkgevers om een werkplek te voorzien, alsook de selectieprocedures die ze hanteren (Tobback, e.a., 2020). Door duaal leren ook aan te bieden in het reguliere voltijds onderwijs beoogt men ook de 'sterke profielen', waar een vertegenwoordiger van de werkgeverssector eerder in de tekst naar verwees, aan te trekken en zo de reputatie van dit nieuwe systeem van alternierend leren positief te beïnvloeden. De ervaring van verdringing bij de zoektocht naar een werkplek, zoals de jongere in het citaat hierboven aanhaalt, is reëel en vormt een extra obstakel voor de jongeren die vanuit de centra voor deeltijds onderwijs willen instappen in dit stelsel en in het hiërarchisch gestructureerde onderwijssysteem als minder 'sterk' of minder gemotiveerd worden gepercipieerd (zie ook Tobback, Verhaest, & De Rick, 2018; Tobback, e.a., 2020). Bovendien kunnen deze factoren nog sterker doorwegen als het om jongeren met een migratieachtergrond gaat, aangezien zij vaak beter moeten presteren dan hun leeftijdsgenoten zonder migratieachtergrond om dezelfde kansen te krijgen op een werkplek (Helland & Støren, 2006).

Gezien de beperkte tijdspanne waarbinnen men in een duale opleiding een werkplek moet vinden – binnen de twintig werkdagen na het starten van de opleiding – zijn leerlingen in een CDO die binnen die periode geen werkplek vinden, genooddaakt om (weer) over te stappen naar het deeltijds beroepsonderwijs waarbinnen die limiet niet van toepassing is. Bovendien zien stakeholders uit de onderwijssector dat er binnen een bedrijfscontext vaak niet voldoende ruimte is voor de intensieve begeleiding die de jongeren uit de centra voor deeltijds onderwijs nodig hebben.

Het succes van deeltijds onderwijs zit in het feit dat er ongelooflijk veel gesprekken gebeuren met de jongeren. Maar men zit daar in een non-profit [context], we kunnen die gesprekken doen, we kunnen tijd [geven aan de jongeren], we kunnen kansen geven. Maar werkgevers hebben die ruimte vaak niet (onderwijsverstrekker).

Binnen het huidige deeltijds beroepsonderwijs kunnen leerlingen zonder een werkplek instappen in de al aangehaalde voortrajecten, brugprojecten en persoonlijke ontwikkelingstrajecten. Binnen het nieuwe systeem van duaal leren wordt in de plaats daarvan een aanloopfase voorzien die onbeperkt is in de tijd en waarbinnen leerlingen een

voorbereidend traject kunnen volgen op een volwaardig duaal traject. Die aanloopfase vervangt echter enkel de bestaande voortrajecten en de brugprojecten. Leerlingen die voorheen gebruik konden maken van een POT, moeten nu opgevangen worden in Nauw Aansluitende Flexibele Trajecten (NAFT), die – anders dan de POT – ook worden opengesteld voor reguliere secundaire scholen. De aanloopfase zou gedeeltelijk een antwoord kunnen bieden voor jongeren die niet meteen aan een werkplek geraken of (nog) niet klaar zijn voor werkplekleren. Daarnaast kunnen leerlingen, aanbieders en ondernemingen ook een beroep doen op de zogenaamde Intensieve Begeleiding Alternierend Leren (IBAL) om leerlingen extra te begeleiden in de werkplekcomponent van hun alternierende opleiding. De vrees bestaat dat er een hele groep jongeren zal zijn die in deze aanloopfase zullen blijven zitten zonder ooit op een erkende werkplek terecht te komen, wat erg demotiverend en stigmatiserend zou kunnen werken. “Als je in de aanloopfase blijft hangen”, zo stelde een lokale beleidsmaker, “zal het gevoel niet beter zijn dan ongekwalificeerd uitvallen.” Om dat stigmatiserende effect te vermijden, benadrukken de onderwijsactoren en stakeholders uit de schoolexterne begeleiding – zoals de wetgever – dat deze aanloopfase zoveel mogelijk als een kortstondig opvangnet benaderd moet worden. De jongeren geven ook zelf aan dat zij een aanloopfase vooral als opstap naar leren op de werkplek zien en niet als een alternatief voor werkplekleren. Ze blijken de huidige voortrajecten en brugprojecten vaak te beschouwen als een traject dat ze succesvol moeten doorlopen om daarna een werkplek te kunnen krijgen. Dergelijke ervaringen tonen het belang aan om ook binnen het nieuwe systeem van duaal leren voldoende ruimte en middelen te voorzien om deze aanloopfase zeer individueel en op maat te kunnen invullen. Vanuit de centra voor deeltijds onderwijs bestaat er bezorgdheid dat er voor hun doelgroep onvoldoende middelen beschikbaar zullen zijn voor de aanloopfase, IBAL en NAFT, mede omdat reguliere secundaire scholen ook aanspraak zullen kunnen maken op die middelen.

Volgens de beleidsmakers ligt een grote maatschappelijke meerwaarde van duaal leren in het feit dat deze leerweg kan gelden als een hefboom voor jeugdwerkgelegenheid en daarnaast ook opportuniteiten kan creëren voor ondernemingen om nieuwe jonge arbeidskrachten op te leiden en te rekruteren (Vlaamse Regering, 2015). Maar de inherente spanning van deze beleidshervorming, waarbij men enerzijds de zogenaamde ‘sterke profielen’ wil overtuigen om de overstap naar deze nieuwe leerweg te maken en anderzijds een onderwijspiste wil bieden voor de meest kwetsbare leerlingen, lijkt met name stakeholders uit het onderwijsveld zorgen te baren. Onze verkennende studie toont aan dat, hoewel deze vorm van alternierend leren enkele belangrijke kansen biedt in hoofden van zowel de doelgroep als belangrijke stakeholders in het onderwijs en de beroepspraktijk, het cruciaal is om de meest kwetsbare leerlingen en de drempels waar zij op (dreigen te) stoten niet uit het oog te verliezen. Met name vanuit de centra voor deeltijds onderwijs vreest men dat een inkanteling van het bestaande stelsel van leren en werken in het nieuwe systeem van duaal leren niet noodzakelijk een oplossing zal bieden voor deze groep leerlingen en twijfelt men eraan of deze jongeren “via duaal leren ineens een springplank gaan vinden naar een fantastische toekomst”, zoals een onderwijsverstrekker het verwoordde.

6. Conclusie en aanbevelingen

Vroegtijdig schoolverlaten zonder een volwaardige onderwijskwalificatie vormt een belangrijke risicofactor om op termijn in langdurige werkloosheid terecht te komen en in armoede vast te blijven zitten of daarin te vervallen (Lamb & Markussen, 2011; Nicaise, 2012). In dit hoofdstuk stonden we stil bij de problematiek van vroegtijdig schoolverlaten, die relatief vaker voorkomt binnen het beroepsonderwijs van de grootstad. We verdiepten ons in de manier waarop het nieuwe systeem van duaal leren ongekwalificeerde uitstroom en (jeugd)werkloosheid tracht terug te dringen, twee van de beleidsdoelstellingen van het systeem. We wierpen licht op de belangrijkste kansen en uitdagingen voor kwetsbare jongeren, vanuit het perspectief van leerlingen uit centra voor deeltijds onderwijs en lokale actoren uit de onderwijs- en werkgeverssector in de grootstedelijke gebieden Antwerpen, Gent en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

In lijn met de bevindingen over beleidsadvies van Cedefop (2016) en de evaluatie van de proeftuinen 'Schoolbank op de Werkplek' (Nouwen, e.a., 2020), kunnen we op basis van deze verkennende studie besluiten dat duaal leren kansen kan bieden op een alternatieve leerweg voor kwetsbare leerlingen in een grootstedelijke context die – vaak door negatieve schoolse ervaringen tijdens hun leerloopbaan – nog maar weinig betrokkenheid ervaren met een reguliere schoolcontext. De alternatieve en vaak 'meer authentieke' leercontext van de leerwerkplek kan in vergelijking met een schoolse context positieve leerervaringen creëren voor jongeren die geen aansluiting (meer) vinden in het voltijdse regulier onderwijs. Daarnaast hebben de jongeren die bevraagd werden het gevoel via alternerend leren toegang te hebben tot belangrijke extra leerkansen die hen beter voorbereiden op het latere leven omdat ze beter aansluiten bij reële verwachtingen op de arbeidsmarkt. Eerdere internationale studies waaruit blijkt dat leerervaring op een werkplek de initiële kansen op een vlotte aansluiting met de arbeidsmarkt inderdaad verhoogt (Cedefop, 2016; Parey, 2016; Riphahn & Zibrowius, 2016), bevestigen in die zin de perceptie van deze jongeren.

Specifiek voor anderstalige nieuwkomers en jongeren met een minder recente migratieachtergrond laten de vaak meertalige werkplekken waar deze jongeren terecht komen hen bovendien toe om hun eigen meertaligheid in te zetten – wat vaak niet het geval is in de veelal eentalige schoolcontext. Maar vanuit de werkgevers- en onderwijssector vreest men dat vooral voor anderstalige nieuwkomers hun vaak nog beperkte kennis van het Nederlands een bijkomend obstakel kan zijn bij hun zoektocht naar een werkplek. Het belang om blijvend in te zetten op Nederlandse taalverwerving, ook op de werkplek, is in die zin dan ook cruciaal. Dat hoeft niet te beletten dat deze jongeren hun meertaligheid kunnen benutten en ook andere talen dan het Nederlands kunnen aanwenden in hun leerproces. De ervaringen van de jongeren en stakeholders uit het onderwijsveld binnen dit onderzoek leren ons bovendien dat ook de beperkte ruimte tot financiële onafhankelijkheid binnen de nieuwe overeenkomsten voor alternerende opleidingen en een gebrek aan (kwaliteitsvolle) werkplekken belangrijke obstakels vormen voor de aansluiting van kwetsbare leerlingen bij het nieuwe duale stelsel.

Een belangrijk aandachtspunt volgens de bevraagde werkgeversorganisaties was om het belang van duaal leren niet alleen te richten op jongeren met een schoolloopbaan die moeilijker verloopt. Zo kan vermeden worden dat duaal leren als een 'laatste optie' wordt gepercipieerd binnen het onderwijssysteem en kan het een positiever imago verkrijgen in vergelijking met het voorgaande stelsel van leren en werken. Die opwaardering vormt ook een van de centrale beleidsdoelstellingen binnen het nieuwe systeem van duaal leren en kan op termijn ten goede komen aan de arbeidsmarktkansen van jongeren die afstuderen via een duale leerweg. Anderzijds wijzen stakeholders uit het onderwijs en schoolexterne begeleiding, en met name zij die ervaring hebben met de – vaak kwetsbare – huidige doelgroep van de centra voor deeltijds onderwijs, erop dat het profileren van duaal leren als een leerweg voor 'sterke profielen' van leerlingen en de vooropgestelde voorwaarden naar arbeidsrijpheid het gevaar inhoudt dat kansarme en kwetsbare leerlingen uit de boot zullen vallen.

Deze inherente spanning in de beleidsdoelstellingen achter de implementatie van het nieuwe duale stelsel werd ook geventileerd in een VLOR-advies dat zich enerzijds schaaft achter het idee dat duaal leren alle kansen moet krijgen om uit te groeien tot een sterke leerweg. Anderzijds benadrukt het dat de beleidsplannen rond duaal leren, de aanloopfase en de NAFT tot op heden nog geen passend aanbod bieden voor een belangrijk deel van de doelgroep van leren en werken, met name leerlingen die noch arbeidsrijp (voorwaarde voor duaal leren) noch arbeidsbereid (voorwaarde voor aanloopfase), maar wel schoolmoe zijn. Ook de – louter op welzijn gerichte – NAFT zou niet voor al die leerlingen een passend aanbod bieden. In het advies pleit men er dan ook voor om de geplande inkanteling van het stelsel van leren en werken in het duale stelsel terug te schroeven en in te zetten op leren en werken en duaal leren als bouwstenen voor een complementair aanbod (VLOR, 2019).

De evaluatie van de proeftuinen 'Schoolbank op de Werkplek' (Nouwen, e.a., 2020) toonde verder aan dat – naast de bezorgdheid over de toegang tot duale opleidingen voor kwetsbare leerlingen – ook de uitval tijdens duale opleidingen een belangrijk aandachtspunt is in het verhogen van de gekwalificeerde uitstroom. Een analyse van de vroegtijdige stopzetting van specifieke opleidingen enerzijds en het vroegtijdig verlaten van het onderwijs in zijn geheel anderzijds, leidde tot de conclusie dat binnen voltijdse proeftuinscholen duaal leren geen effect had op de kans op vroegtijdig schoolverlaten. In de CDO, echter, werd het verhoogde risico op een vroegtijdige stopzetting van een specifieke duale opleiding gecompenseerd met een (her)intrede in het DBSO, wat vermijdt dat de leerling het onderwijs volledig verlaat.

Deze resultaten onderschrijven het belang van en de complexiteit achter de uitdaging om een goede balans te vinden in – al dan niet ingekantelde – stelsels voor alternerende leerwegen waarin zowel kwetsbare als jongeren met sterkere onderwijsprofielen hun weg vinden. Wat vaststaat, is dat alternerende leerwegen door de doelgroep vaak als authentiekere ervaren leerkansen bieden om hun talenten verder te ontplooiën, hun een alternatieve route bieden voor het behalen van een volwaardige onderwijskwalificatie en zo ook hun latere kansen op duurzame tewerkstelling versterken.

Om meer jongeren beter voor te bereiden en te ondersteunen tijdens een duaal leertraject kunnen we – mede op basis van de ervaringen uit de proeftuinen ‘Schoolbank op de Werkplek’ (zie Nouwen, e.a., 2020) – alvast enkele maatregelen aanbevelen:

- Om de toegang tot een kwaliteitsvolle leerwerkplek te faciliteren, is het in eerste instantie belangrijk om bij ondernemingen het draagvlak te vergroten om kwetsbare leerlingen te willen begeleiden. Sensibiliseringscampagnes die ondernemingen inzicht geven in specifieke ondersteuningsnoden bij leerlingen en hen tegelijkertijd vertrouwd maken met positieve ervaringen van andere ondernemingen, zouden kunnen bijdragen aan het vergroten van het draagvlak bij ondernemingen.
- Een betere toegang voor kwetsbare leerlingen kan ook gerealiseerd worden door deze jongeren beter voor te bereiden, indien nodig via een gerichte aanloopfase, alsook door leerlingen en ondernemingen via IBAL van extra externe begeleiding te voorzien. Daarbij is het natuurlijk essentieel dat de overheid voldoende middelen voorziet om aan deze ondersteuningsnoden te kunnen voldoen. In dat opzicht werd de stapsgewijze evolutie naar een structurele financiering van de aanloopfase ook door de Vlaamse Onderwijsraad (2020) recent als een positieve beleidsbeslissing bestempeld met het oog op een betere toegang van de huidige doelgroep van het deeltijds beroepsonderwijs.
- Daarnaast ligt een belangrijke rol weggelegd voor de onderwijsverstrekkers, die kwetsbare leerlingen kunnen helpen hun sociale en taalcompetenties aan te scherpen en hen kunnen ondersteunen om contact te leggen met een potentiële leerwerkplek.
- Bovendien kan de organisatie van de leerweg door de aanbiedende school de kans op welslagen van een duaal traject – en dus het behalen van een diploma – vergroten. Zo biedt een modulaire opbouw van een duaal traject bijvoorbeeld meer flexibiliteit om leerlingen op hun ‘eigen tempo’ te laten afstuderen.
- Ook een gemakkelijk te bereiken vertrouwenspersoon en voldoende intervisiemomenten op de werkplek met een trajectbegeleider vanuit school kunnen preventief uitval vermijden wanneer er zich conflicten of problemen voordoen op de werkplek.
- Ten slotte zou de overheid werk kunnen maken van een uniforme regelgeving waarbij, gelijkaardig aan de al bestaande socioprofessionele vrijstelling, leefloongerechtigden een leefloon kunnen cumuleren met een leervergoeding wanneer zij in een systeem van duaal leren stappen. Zo kan vermeden worden dat deze leerlingen ongekwalificeerd uitstromen door een gebrek aan financiële middelen.

Noten

1. Deze bijdrage is gebaseerd op bevindingen van het onderzoeksproject ‘Duaal leren als hefboom voor jeugdwerkgelegenheid in grootsteden’. Dit project ontving financiering van het Europees Sociaal Fonds (ESF 2014-2020) – projectnummer 6339.
2. Het betreft hier de Europese indicator op basis van de Europese Arbeidskrachtensurvey (EAK) van Eurostat. Deze indicator – gebaseerd op surveygegevens – ligt traditioneel lager dan de jaarlijkse administratieve telling vanuit het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming. In deze laatste betreft het percentage VSV 11% voor het schooljaar 2016-2017 en werd er de laatste jaren opnieuw een lichte stijging geobserveerd.

3. Een voltijds engagement betekent dat de componenten leren en werken samen minstens 28 uren per week aanwezigheid vereisen.
4. Voortrajecten en brugprojecten zijn gericht op leerlingen in het deeltijds beroepsonderwijs van wie de arbeidsattitudes en vaardigheden nog niet voldoende toereikend worden geacht om te kunnen leren op de werkplek.
5. Het POT is bedoeld voor kwetsbare leerlingen in het deeltijds beroepsonderwijs en voorziet in intensieve individuele begeleiding die de zelfredzaamheid en het maatschappelijk functioneren van deze jongeren beoogt te vergroten.
6. Voor een meer gedetailleerde toelichting van de inhoud en de knelpunten bij het Decreet Leren en Werken verwijzen we naar de evaluatiestudie van Smet, Stevens, De Rick, De Witte, e.a. (2015).

Bibliografie

- Araújo, H.C., Magallanes, A.M., Rocha, C., & Macedo, E. (2014). *Policies on early school leaving in nine European countries: A comparative analysis*. Antwerp: University of Antwerp.
- Cedefop. (2016). *Leaving education early: Putting vocational education and training centre stage. Volume I: Investigating causes and extent*. Cedefop research paper; No 57. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Crevits, H., Vandeurzen, J., & Muyters, P. (2015). *Samen tegen schooluitval. Nota aan de Vlaamse regering*. Brussel.
- Europese Commissie (2011). *Tackling early school leaving: A key contribution to the Europe 2020 Agenda* (COM [2011] 18 final). Brussels, Belgium. Retrieved from http://ec.europa.eu/education/school-education/doc/earlycom_en.pdf
- Europese Commissie (2015). *European Alliance for Apprenticeships – Good for Youth, Good for Business*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- García, O. & Li Wei. (2014). *Translanguaging: Language, bilingualism and education*. New York: Palgrave Macmillan.
- Helland, H. & Støren, L.A. (2006). Vocational education and the allocation of apprenticeships: Equal chances for applicants regardless of immigrant background? *European sociological review*, 22(3), 339-351.
- Hennink, M.M. (2007). *International focus group research: A handbook for the health and social sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lamb, S. & Markussen, E. (2011). School dropout and completion: An International Perspective. In: S. Lamb, E. Markussen, R. Teese, N. Sandberg, & J. Polesol (eds.), *School dropout and completion. International comparative studies in theory and policy* (pp. 1-20). New York: Springer.
- Nicaise, I. (2012). A smart social inclusion policy for the EU: The role of education and training. *European Journal of Education*, 47(2), 327-342.
- Nouwen, W., Orozco, M., Clycq, N., & Timmerman, C. (2017). *Duaal leren op proef: evaluatiestudie van de proeftuinen 'Schoolbank op de werkplek': aanvangsrapport*. Antwerpen: UAntwerpen.
- Nouwen, W., Struyf, A., & Clycq, N. (2020). *Duaal leren op proef: evaluatiestudie van de proeftuinen 'Schoolbank op de werkplek': eindrapport*. Antwerpen: UAntwerpen.
- Nouwen, W., Van Caudenberg, R., & Winnelinckx, K. (2018). *Duaal leren als hefboom voor jeugdwerkgelegenheid in grootsteden: rapport veldverkenning (fase 1)*. Antwerpen: CeMIS.
- Parey, M. (2016). Vocational schooling versus apprenticeship training – Evidence from vacancy data. Beiträge zur Jahrestagung des Vereins für Socialpolitik 2016, Kiel und Hamburg, 2016. Zentralbibliothek für Wirtschaftswissenschaften, Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft.

- Riphahn, R.T. & Zibrowius, M. (2016). Apprenticeship, vocational training, and early labor market outcomes – Evidence from East and West Germany. *Education Economics*, 24(1), 33-57.
- SERV (2013). *Leren en werken: naar een krachtige leerweg*. Brussel: Sociaal-Economische Raad Vlaanderen.
- Smet, M., Stevens, C., De Rick, K., De Witte, K., Van Landeghem, G., & De Fraine, B. (2015). *Leren en werken. Evaluatie van het decreet van 2008*. Leuven: KU Leuven.
- Tobback, I., Verhaest, D., & Baert, S. (2020). Student access to apprenticeships: Evidence from a vignette experiment. *Industrial Relations*, 59(3), 435-465.
- Tobback, I., Verhaest, D., & De Rick, K. (2018). Het aanbod en de kwaliteit van werkplekken voor duaal leren. Research paper SONO/2017.OL1.7/2. Gent: Steunpunt Onderwijsonderzoek.
- Van Caudenberg, R., Clycq, N., & Timmerman, C. (2020). Feeling at home in school: Migrant youths' narratives on school belonging in Flemish secondary education. *European Educational Research Journal*, 19(5), 1-17.
- Van Caudenberg, R. & Nouwen, W. (2019). *Duaal leren als hefboom voor jeugdwerkgelegenheid in grootsteden: rapport (fase 2)*. Ervaringen van jongeren in alternerende (duale en niet-duale) opleidingen. Antwerpen: CeMIS.
- VDAB (2019). Werkzoekende schoolverlaters in Vlaanderen editie 2019. Geraadpleegd via <https://www.vdab.be/schoolverlatersrapport>
- Verhaest, D., Baert, S., De Rick, K., De Witte, K., Laurijssen, I., Smet, M., & Tobback, I. (2018). *Duaal leren in Vlaanderen: kansen en gevaren*. Gent.
- Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming (2019) *Vroegtijdig schoolverlaten in het secundair onderwijs: Cijferrapport voor de schooljaren 2011-2012 tot 2016-2017*. Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming.
- Vlaams Parlement (2020). Vraag om uitleg over de inkanteling van het stelsel 'leren en werken' in het systeem 'duaal leren'. Commissie Onderwijs. nr 691. (2020, 9 januari). Geraadpleegd via <https://www.vlaamsparlement.be/commissies/commissievergaderingen/1353785/verslag/1357231>
- Vlaamse Regering. (2015). *Duaal leren een volwaardige kwalificerende leerweg – conceptnota*. Brussel: 23 januari 2015.
- Vlaamse Onderwijsraad (VLOR) (2019). *Laat leren en werken niet zomaar inkantelen in duaal leren*. Brussel: Vlaamse Onderwijsraad.